

BLAUWHUIS, DE R.K. SINT VITUSKERK

Geschiedenis

De parochie is ontstaan als gevolg van de Hervorming. In 1580 werden in Friesland alle rooms-katholieke parochies opgeheven, ook de ruim tien kleine parochies, gelegen iets ten zuiden van de lijn Bolsward-Sneek (Greonterp, Dedgum, Hieslum, Abbega, Oosthem, Westhem e.a.). Relatief veel bewoners in deze streek bleven echter trouw aan de katholieke leer, zij werden regelmatig bezocht door rondreizende priesters. In 1630 werd er in dit missiegebied, met stilzwijgende toestemming van de autoriteiten, een priester aangesteld, die zijn intrek nam in Hieslum. Het gebied was daarmee een statie geworden, de priester bediende 10 dorpen. Een van de vele kleine meertjes in deze waterrijke streek, de Sensmeer, werd in 1632 drooggelegd. De nieuwe polderlanden werden al snel in gebruik genomen. De vergaderingen van de ingelanden en de opslag van gereedschappen vonden plaats in een gebouw in de polder dat wegens zijn dak van blauwe pannen de naam "it Blauhûs" kreeg. Dit "Blauwe Huis", eigendom van een katholieke Haarlemse dame, werd in 1651 ter beschikking gesteld aan de katholieken. De priester, die in Hieslum niet erg centraal woonde, nam er zijn intrek; één van de kamers werd als kerkje ingericht. In 1775 kregen de katholieken het recht om eigen kerken te bouwen. Reeds in 1780 werd het Blauwe Huis eigendom van de statie. Het kamerkerkje werd later te klein en in 1785 werd de eerste echte kerk in gebruik genomen, het huis werd pastorie. Tot patroonheilige werd de martelaar Sint Vitus gekozen.

In 1855 werd de statie een officiële parochie, nog niet met de naam Blauwhuis maar met de naam Sensmeer. Wel begon er rond kerk en pastorie geleidelijk en op kleine schaal een dorpje te groeien. Hierdoor bleek de kerk al vrij snel weer te klein, zodat tot nieuwbouw werd besloten. De opdracht hiertoe werd aan de architect Cuypers gegeven. In 1871 kon de eerste neogotische Cuyperskerk in Friesland in gebruik worden genomen. Het feit dat de parochie nog steeds bestond uit de tien dorpen verklaart de grootte van deze kerk in een zo klein dorp als Blauwhuis. Ook nu nog heeft de kerk een centrumfunctie. Sinds 1871 heeft de kerk maar enkele wijzigingen ondergaan: rond '1890 moesten er nieuwe leien worden aangebracht, in '1954 stortte de vloer in, in 1968 werd het koor verhoogd, in 1970 de toren gerestaureerd. De kerk is nu dringend toe aan onderhoud, het teruglopen van het aantal parochianen maakt dit financieel vrijwel onmogelijk. Blauwhuis kreeg in 1950 officieel de status van dorp.

De neogotiek

De kerkelijke bouwkunst van de 19e eeuw kenmerkt zich door de neostijlen, het teruggrijpen op vroegere bouwstijlen. Aanvankelijk was dit vooral het neoklassicisme, veel toegepast voor doopsgezinde maar ook voor katholieke kerken. Na het herstel van de kerkelijke hiërarchie in 1853 werden op grotere schaal nieuwe katholieke kerken gebouwd, de neogotiek werd dé stijl voor de nu in alle rechten herstelde katholieken. De grote stimulator voor deze stijl, die immers ook de stijl was geweest tijdens de glorie van de Katholieke Kerk, was Joseph Alberdingk Thijm, de grote architect was Pierre (Petrus) Cuypers (1827-1921). Architecten voor hem bouwden in gotische stijl zonder de echte gotische constructies te kennen, hun bouwwijze werd door de critici "stucadoorsgothiek" genoemd. Cuypers paste wel de gotische constructies toe, hij gebruikte de gothiek als bron van inspiratie, hij was geen slaafse navolger. Zijn uitgangspunt was: kerk en interieur vormen een geheel. Hij ontwierp voor zijn kerken dan ook zelf het meubilair, de beelden, de glazen, hij bepaalde de kleuren en de wandschilderingen. In zijn eerste periode werd hij geïnspireerd door de vroege Franse en Rijnlandse gotiek, soms gebruikte hij romaanse elementen. In zijn tweede periode werd hij beïnvloed door o.a. de Scandinavische en Engelse bouwkunst, en gebruikte ook hier en daar elementen uit de renaissance en de barok.

In Friesland bouwde hij de kerken in Blauwhuis (1871), Sneek (1869), Dokkum (1869), Wijtgaard (1870, afgebroken 1967), Heeg (1876), Ameland (1878) en de Bonifacius in Leeuwarden (1882-1884). Andere architecten die in Friesland neogotische kerken hebben gebouwd: A. Tepe (Workum, Balk, Harlingen), J.D. van der Weide (Sint Nicolaasga), N. Molenaar (Lemmer).

Exterieur

De lijnen van het exterieur volgen exact die van het interieur: de verhoogde uitwendige delen (zij-ingangen, eindtravee, transeptarmen, koortravee) corresponderen met de inwendige hoogte; de lage uitwendige delen komen overeen met de lagere middentraveeën van de zijbeuken.

Duidelijk zichtbaar is de basilikale opbouw; het middenschip verheft zich als lichtbeuken boven de zijbeuken. De kerk is opgetrokken in bruine baksteen, verlevendigd door raamomlijstingen en waterlijsten van gele baksteen. De wanden van het middenschip worden afgesloten door een spitsboogfries, de wanden van de zijbeuken door een tandfries. Ze vormen een voorbeeld van de door Cuypers toegepaste romaanse elementen. Het angelustorentje heeft een met leien gedekt spitse en groen geverfde houten

zijgeveltjeswaarinn galmgaten. De toren heeft drie geledingen waarboven een achtkante spits. In de onderste geleding bevindt zich de verdiepte hoofdingang met geprofileerde omlijsting, daarboven een rozetvenster, dan een fries als afsluiting. De tweede geleding vertoont twee boven elkaar geplaatste galmgaten. De derde geleding, enigszins versmald en eindigend in topgevels, biedt ruimte aan het uurwerk. Rechts naast de ingang een ingemetseld baksteentje, gevonden bij de torenrestauratie van 1970, met inscriptie "R.M. 31 July 1869".

Het grote kerkhof met beeldengroep onderstreept nogmaals de centrumfunctie van de kerk. Rechts de pastorie, qua stijl een eenheid vormend met de kerk.

Interieur

Dit is opvallend kleurrijk en levendig, het middenschip en de zijbeuken zijn duidelijk soberder dan transept en koor. Koor: verhoogd in 1968, gevolg van veranderde opvattingen in de liturgie na het Tweede Vaticaans Concilie. De banken kregen een andere opstelling, de biechtstoelen werden verplaatst. Een eenvoudig nieuw altaar werd in gebruik genomen. Het authentieke altaar heeft een overhuiving op pijlers en een kruisbeeld, geflankeerd door Maria en Johannes. Op de retabel, geschraagd door twee kolommen, nieuwtestamentische taferelen: de bruiloft van Kana en het Laatste Avondmaal. Onder de altaartafel oudtestamentische afbeeldingen: de mannaregen in de woestijn, de engel des doods' De noorder zijkapel is gewijd aan Maria. Het altaarbeeld, een pietà, is nu geplaatst tegen de noorder wand. De zuiderzijkapel is gewijd aan Jozef, zijn beeld is daar nog aanwezig. Aan de triomfboog een hangend kruisbeeld, aan de uiteinden de symbolen van de evangelisten. Voor de zijkapellen twee doorgangen, in de zuidelijke een beeld van Sint Vitus. De kolom is voorzien van de namen van de bouwpastoor en de toenmalige kerk- en armmeesters. De preekstoel heeft een trapleuning met prachtig gesneden ranken en lofwerk, de kuip is eenvoudig gecanneleerd. Op de zes hoeken beelden van de vier evangelisten en van Willibrordus en Bonifatius. Boven het klankbord twee engelen. In de kolom de namen van de schenkers. Ook de schenkers van de biechtstoelen, de gebrandschilderde ramen en het doopvont lieten hun namen daarin aanbrengen.

De glazen. In het koor: de geboorte van Christus, de opdracht in de tempel, de 12- jarige Jezus in gesprek met de schriftgeleerden, de kruisiging, de graf legging, de verrijzenis, de verheerlijking..... In de noorderzijkapel: de kroning van Maria. In de noorder transeptarm: de boodschap van de engel aan Maria, in de zuiderarm het huwelijk van Jozef en Maria. In de rozetten afbeeldingen van heiligen.

Transept

De beide armen zijn elk verdeeld in twee traveeën, waarvan steeds een open en een gesloten is. De kruisgewelven hebben, evenals die in het koor, ribben in afstekende kleuren. Rond de sluiting en boven de scheibogen randschilderingen. Op oost- en westwanden afbeeldingen van de twaalf apostelen. De vroegere plaats van de biechtstoelen is hier duidelijk te zien. In de noorderarm een schilderij voorstellend Sint Vitus, afkomstig uit de pastorie. Gemaakt voor de eerste kerk? Maker is Otto de Boer (Woudsend 1797 - Leeuwarden 1856), van wie in diverse rooms-katholieke kerken in Friesland werk bewaard bleef.

Schip

Het middenschip is verdeeld in drie traveeën, de zijbeuken in zes. Dit is het gevolg van het afwisselend plaatsen van kolommen en pijlers. Dit zogeheten allernerend stelsel is een uitgesproken romaans element dat Cuypers in enkele andere kerken ook heeft gebruikt.

Ook hier kruisgewelven, minder kleurrijk dan in voorste deel. De achterste travee heeft een bijna zuiver tongewelf, hier gedekt met hout in plaats van steen. Deze travee is hoger. Aan de wanden de 14 kruiswegstaties en devoot katholieke kerken voorgeschreven wijdingskruisjes. De banken zijn aan het middenpad voorzien van prachtig snijwerk, voornamelijk in de vorm van dierenkoppen. In de zijschotten Latijnse inscripties aan de ene zijde, de Nederlandse vertaling daarvan aan de andere zijde. Samen vormen zij een liturgisch gezang. Ook de biechtstoelen en de wijwaterbakjes geven legio gotische details te zien.

Portaal. Aan de zuidwand het onderste deel van de wenteltrap. Aan de noordkant, geheel volgens de katholieke liturgie, de doopkapel met gotisch doopvont en een wandkastje. Niet meer in gebruik. Het meubilair van de kerk zal gemaakt zijn in de eigen ateliers van Cuypers in Roermond. Deze Cuypers-Stoltzenbergateliers vervaardigden van 1852 tot 1892 vrijwel alle banken, beelden en andere benodigdheden voor de vele kerken die hij overal in het land bouwde.

Opmerking: gemakshalve is in het voorgaande over noord-, oost-, zuid- en westzijde gesproken. De kerk is echter niet zuiver georiënteerd, het koor is niet op het oosten maar op het noordoosten gericht.

Orgel. Geplaatst in 1924. Uit dat jaar dateert ook de galerij met aan de stijl van het overige meubilair aangepast houtsnijwerk. Het orgel, dat in goede staat verkeert, is gebouwd door de gebroeders Rohlfing te Osnabrück en in onderhoud bij de firma Vermeulen te Alkmaar.

Dispositie:

Hoofdwerk:	Bovenmanuaal (zwelwerk)	Pedaal
Bourdon 16'	Vioolprestant 8'	Octaafbas 8'
Prestant 8'	Holpijp 8'	Subbas 16'
Octaaf 4'	Flûte octaviant 4'	
Flûtearm 8'	Vox celeste 8'	
Trompet harm 8'	Basson hobo 8'	
Kwint 2 ² / ₃	Sexquialter 2 st	
Octaaf 2'	Piccolo 2'	
Mixtuur 3 sterk		

Greonterp

Klein terpdorpje, 1 km zuidwestelijk van Blauwhuis. Dit was vroeger het belangrijkste dorp binnen de statie, het zag zichzelf als aangewezen plaats voor de vestiging van de nieuwe kerk. Nu: restant van het oorspronkelijke dorp, enkele straatjes rondom het klokketorentje. Dit is een schilderachtig gebouwtje met gesloten onderbouw en met leien gedekt spitsje. Een bezoek kan worden aanbevolen'

Gré Yedema
1984

Literatuur:

- H. Oldenhof en M.J. Ydema Geschiedenis van de parochie Sensmeer-Blauwhuis Bolsward, 1951 (Frisia Catholica, nr.13).
- Negentiende-eeuwse kerkbouw in Friesland; door G. Elzinga, D. Hoffman, P. Karstkarel e.a. Leeuwarden, Stichting Moderne Architectuur Friesland/ Stichting Àlde Fryske Tsjerken, 1979.
- H.P.R. Rosenberg De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland 's-Gravenhage, 1972.
- G. Brom Herleving van de kerkelijke kunst in katholiek Nederland Leiden. 1933,